

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการข้าวไร่ในรูปแบบธนาคารข้าว โดยอาศัยการดำเนินงานตามหลักการ 5 ร่วม เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน และเพื่อให้การดำเนินงานวิจัยมีความสมบูรณ์มากขึ้น คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใน 5 ประเด็น ได้แก่

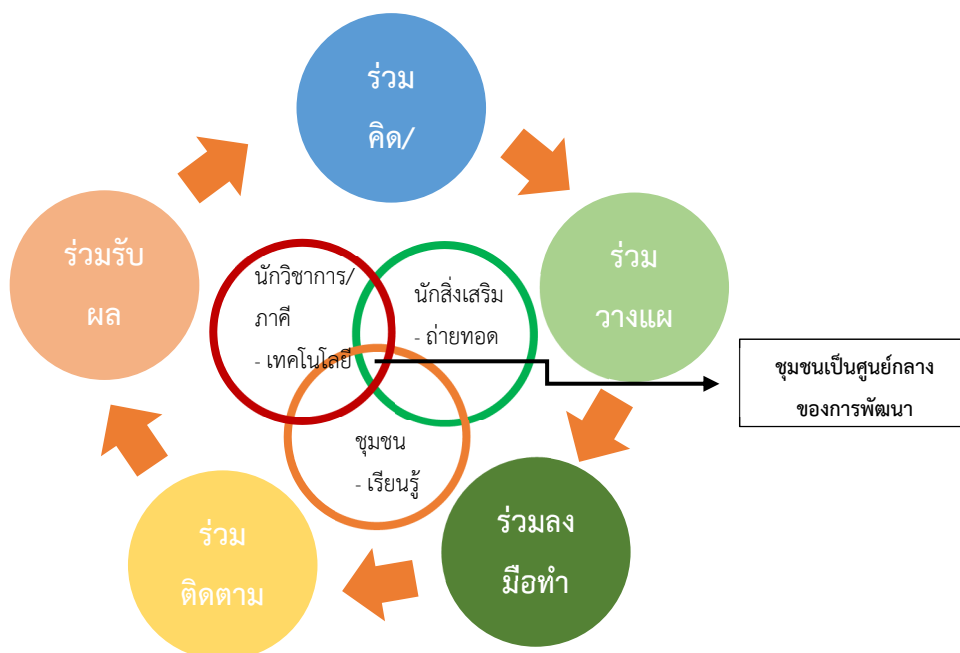
1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตร
2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดเกี่ยวกับธนาคารข้าว
4. แนวคิดเกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยทั้ง 5 ประเด็นมีรายละเอียด ดังนี้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตร

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการศึกษา เก็บข้อมูล หรืออาจเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้ร่วมวิจัย แต่ไม่มีการนำไปปฏิบัติการ ไม่มีการนำไปประยุกต์แก้ปัญหา ในส่วนของการวิจัยปฏิบัติการ เป็นกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรม แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายจนกว่าได้ผลตามที่กำหนดไว้ หลังจากนั้นจึงนำผลการศึกษาไปเผยแพร่ ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายอาจมีส่วนร่วมหรือไม่ก็ได้ ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือ Participatory Action Research : PAR จึงเป็นการบูรณาการระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งทำให้การวิจัยในรูปแบบนี้เป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางการแก้ปัญหา วางแผนดำเนินงาน เพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติตามแผน และติดตามผล โดยทุกขั้นตอนชาวบ้านหรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2558)

ภาพที่ 2.1 ความสัมพันธ์ของผู้วิจัย ชุมชน และชาวบ้านของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)
ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร (2558)

สำหรับการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ชนิษฐา กาญจนรังสี (2544) ได้นำเสนอแนวคิดไว้ 4 ประการ ดังนี้

1) การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ โดยเริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในช่วงขณะหนึ่ง และมีการเปลี่ยนแปลงต่อไปในอนาคตซึ่งไม่สามารถทราบถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดจากสภาพแวดล้อมภายในจากสถานการณ์นั้น ๆ หรืออาจเกิดจากกระบวนการวิจัย ดังนั้น จึงต้องนำการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาวิเคราะห์ และปรับกระบวนการวิจัยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป

2) งานวิจัยจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของคณะผู้วิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อชุมชนที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ต้องให้ความสำคัญที่เท่าเทียมกันขององค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ของนักวิจัย

3) การวิจัยต้องเริ่มต้นจากความรู้สึกรู้สึกของคนที่ปัญหา หรือความต้องการของชุมชน และขับเคลื่อนไปสู่การสร้างความเข้าใจ การปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งในระดับความรู้ จิตใจ และทางกายภาพ

4) การวิจัยต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด โดยมีจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้เป็นวงจรต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อแสวงหาความรู้และการกระทำ ซึ่งชุมชนจะเป็นผู้ขับเคลื่อนวงจรนี้เพื่อให้ดำรงอยู่และดำเนินต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

นอกจากนี้ สิทธิณัฐ ประพุทธินิติสาร (2546) ได้กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้พัฒนามาจากปัญหาของการพัฒนา หรือการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคมที่มีมาอย่างยาวนาน แต่กลับพบว่า ปัญหาในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งองค์ความรู้ที่เคยใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งเชิงทฤษฎีและระเบียบวิจัยกลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่ได้นั้นได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างทางด้านสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพราะบางครั้งพบว่า เทคโนโลยีสร้างปัญหาให้กับสังคม และความรู้ทางสังคมศาสตร์บางครั้งก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีแนวทางมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาในสังคมนั้น ซึ่งผู้ที่แก้ไขคือคนในสังคมที่ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมกันในทุกขั้นตอน และเพื่อความยั่งยืนต้องมีการศึกษาบริบทของสังคมอย่างแท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่การร่วมมือกันพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนเตรียมการ ขั้นตอนลงมือ และขั้นตอนพัฒนา ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตร (2558) ได้อธิบายรายละเอียดไว้ ดังนี้

2.1 ขั้นตอนเตรียมการ ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อย คือ

2.1.1 คัดเลือกชุมชน โดยการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนในทุก ๆ ด้าน ทั้งลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรชุมชน ลักษณะทางชีวภาพ ประชากร สังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสาร โดยข้อมูลที่รวบรวมควรเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดมาประกอบการพิจารณาคัดเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสมและปัญหาที่สามารถวิจัยได้

2.1.2 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างนักวิจัยกับสมาชิกในชุมชน ซึ่งความร่วมมือนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนยอมรับและไว้วางใจนักวิจัย โดยขั้นตอนที่นักวิจัยควรดำเนินการมี ดังนี้

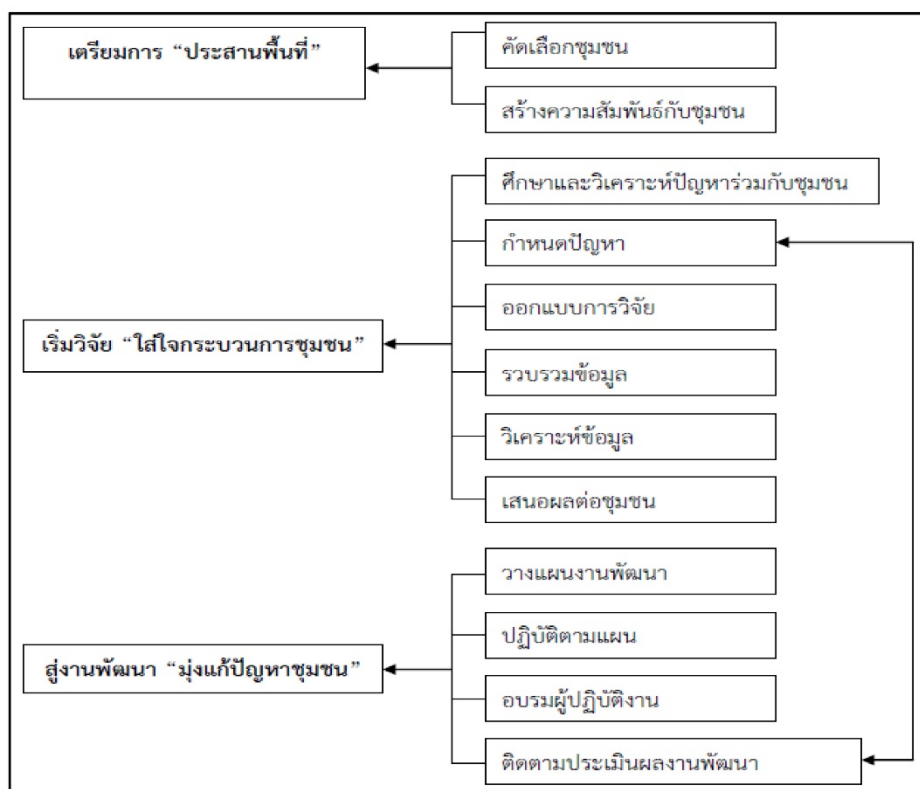
1) เข้าพื้นที่โดยเชื่อมั่นว่า สมาชิกในชุมชนมีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ แจกแจงปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาได้

2) ต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ปัญหา โดยนักวิจัยต้องรับฟังคนในชุมชนให้มากขึ้น

3) ในกระบวนการวิจัยหรือการดำเนินงาน นักวิจัยเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิดในการพัฒนา เป็นผู้คอยประคับประคอง เกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมของชุมชน และทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อม โดยต้องบูรณาการตนเองกับวิถีชีวิตในชุมชน

4) ติดต่อบุคคลสำคัญ ๆ ในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส และผู้อาวุโส ที่คนในชุมชนยอมรับ เป็นต้น โดยแนะนำตนเองต่อชุมชนว่าเป็นใคร มาทำอะไร รวมทั้งแนะนำโครงการเพื่อเป็นการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยนี้

5) เปิดโอกาสให้มีการซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทุกขั้นตอน

ภาพที่ 2.2 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร (2558)

2.2 ชั้นลงมือวิจัย "ใส่ใจกระบวนการชุมชน" โดยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1 ศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งในขั้นตอนนี้ต้องดำเนินการร่วมกับชุมชน เพื่อให้กระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

2.2.2 การกำหนดปัญหา จากการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชนในช่วงแรกนั้น จะพบว่า มีปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย แต่ในการดำเนินงานนั้นจำเป็นต้องเลือกและกำหนดปัญหาที่สำคัญที่สุด โดยสามารถพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหา ความยากง่ายในการแก้ไขปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

การนำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งนักวิจัยต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมฝึกฝนการอภิปราย แสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในการเลือกปัญหา

2.2.3 ออกแบบการวิจัย โดยร่วมกับชุมชนในการกำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินงาน ผู้รับผิดชอบ และข้อมูลที่ต้องใช้ เป็นต้น

2.2.4 วิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลนักวิจัยต้องเลือกสมาชิกในชุมชนที่มีประสบการณ์และความรู้ในเรื่องของการวิจัย เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาสาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหา และใครหรือกลุ่มใดที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้

2.2.5 การนำเสนอข้อมูล เพื่อให้ชุมชนได้รับทราบและเป็นการร่วมกันยืนยันและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และรับฟังความคิดเห็นของชุมชนเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

2.3 ขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” โดยขั้นตอนที่ต้องดำเนินการมี ดังนี้

2.3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ กิจกรรมหรือขั้นตอนการดำเนินงาน และผู้รับผิดชอบให้มีความชัดเจน ซึ่งต้องตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยผู้วิจัยมีหน้าที่คอยกระตุ้นในสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม และสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น แนะนำช่องทางในการจัดหาแหล่งทรัพยากรจากภายนอกชุมชนเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินงาน

2.3.2 การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ โดยอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชุมชน ซึ่งการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอาจคัดเลือกจากแกนนำ หรือกลุ่มคนที่ชุมชนให้การยอมรับ มีความรู้ความสามารถตามวัตถุประสงค์ของโครงการ หรืออาจมีการจัดอบรมจากวิทยากรภายนอกหรือวิทยากรภายในชุมชน เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในส่วนต่าง ๆ มีศักยภาพในการดำเนินงานได้อย่างคล่อง

2.3.3 ติดตามและประเมินผล เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานว่ามีอะไรบ้างที่ต้องมีกระบวนการติดตามและประเมินผลโครงการ โดยอาศัยสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ร่วมในการติดตามและประเมินผล ซึ่งผู้วิจัยจำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจก่อนที่จะปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดความถูกต้องและอคติที่อาจจะเกิดขึ้นจากการติดตามและประเมินผล

โดยสรุปแล้วการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการในสร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชน/สังคมให้ดีขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างนักวิจัย เกษตรกร และผู้ที่เกี่ยวข้องในทุก ๆ กระบวนการ จนกลายเป็นวงจรของการเรียนรู้อย่างไม่สิ้นสุด เกิดความรู้ใหม่ ๆ เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของเกษตรกรเป็นหลัก

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

ณัฐพร แสงประดับ (2527) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวเนื่องกันของบุคคลทั้งทางด้านจิตใจและอารมณ์ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งความเกี่ยวข้องของบุคคลนั้นเป็นสิ่งเร้าที่ส่งผลต่อการกระทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ด้วยความรับผิดชอบร่วมกัน โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมดังกล่าว ได้แก่ ความศรัทธา ความเชื่อถือ ความเกรงใจ และความเคารพในตัวบุคคล

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การสมัครใจของบุคคลในการเข้าร่วมดำเนินการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยไม่มีการกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลหรือองค์กรภายนอกในการดำเนินงานทุกขั้นตอน หรือขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งต้องมีรูปแบบในการร่วมตัดสินใจของบุคลากรเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรและปัจจัยการผลิต เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาองค์กรและคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการร่วมมือ ร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งการดำเนินกิจกรรมนี้ต้องมีการรับรองโดยกลุ่มหรือองค์กร โดยบุคคลที่เข้ามาดำเนินการมีสิทธิในการรับรู้ คิด วิเคราะห์ และตัดสินใจ เพื่อกำหนดรูปแบบการดำเนินการด้วยตนเอง

ประพันธ์พงษ์ ชินพงษ์ (2551) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเห็นพ้องต้องกันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเกี่ยวกับความต้องการหรือทิศทางการเปลี่ยนแปลง ซึ่งความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะมีมากพอจนก่อให้เกิดความคิดริเริ่ม โดยเกิดจากความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ที่จะนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่บนพื้นฐานของความตระหนักว่าเป็นการปฏิบัติโดยกลุ่มผ่านองค์กร ซึ่งองค์กรเปรียบเสมือนสิ่งที่ทำให้การปฏิบัติบรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

สันติชัย เอื้อจงประสิทธิ์ (2551) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลได้เข้ามามีโอกาสในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบในการปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งผลของการกระทำนี้จะส่งผลกระทบต่อตัวบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งนี้ ปัจจัยที่จะทำให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้นำองค์กรต้องยอมรับความจริงในตัวบุคคลว่า มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข และได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของส่วนรวมในองค์กร

โดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมนั้น หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งโดยความปรารถนาที่จะให้การดำเนินการนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยในกระบวนการต้องอาศัยความร่วมมือกันในทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มจนจบกิจกรรม ทั้งนี้ องค์กรต้องสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือในการดำเนินงานและเกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

อคิน รพีพัฒน์ (2536) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วม 3 ทฤษฎี โดยสามารถสรุปได้ ดังนี้

2.1 ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Personation)

Maslow (1968 อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์, 2536) ได้กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน แต่การเกลี้ยกล่อมจะได้ผลหรือไม่ ผู้เกลี้ยกล่อมต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในประเด็นที่จะเกลี้ยกล่อม ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะทำให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่สามารถเรียงลำดับขั้นตอนความต้องการ (Hierarchy of Needs) จากน้อยไปมาก ทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

2.1.1 ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) คือ ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

2.1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) คือ ความต้องการที่อยู่อาศัยที่มีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรืออาจเป็นความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

2.1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) คือ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2.1.4 ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง (Self- Needs) คือ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวข้องกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถและความสำคัญของบุคคล

2.1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self- Actualization Needs) คือ ความต้องการในระบบสูงสุด ที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความคิดของตนเอง เพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างไรก็ตาม ความต้องการนี้เป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้ดีที่สุด

2.2 ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale)

เมื่อได้รับขวัญกำลังใจที่ดีจะส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานที่สูงขึ้น เนื่องจากขวัญกำลังใจมีผลต่อจิตใจและการแสดงออกทางพฤติกรรม แต่การสร้างขวัญให้ดีขึ้นต้องเริ่มต้นจากการสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสในการแสดงความคิดเห็น เป็นต้น นอกจากนี้ เมื่อบุคคลมีขวัญกำลังใจที่ดีก็จะก่อให้เกิดความมีสำนึกในการทำงาน ซึ่งเป็นผลดีต่อการทำงานขององค์กร เมื่อใดก็ตาม ถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของส่วนร่วม (ยุพาพร รูปงาม, 2545)

2.3 ทฤษฎีสร้างความรู้สึกราชาตินิยม (Nationalism)

ความรู้สึกราชาตินิยมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของคนในชาติ เนื่องจากความรู้สึกรักเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศ หรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของคนในชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี และผูกพันต่อท้องถิ่น (ยุพาพร รูปงาม, 2545)

จากทั้ง 3 ทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น พบว่า การสร้างการมีส่วนร่วมต้องพิจารณาความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นปัจจัยเริ่มต้น เพราะเมื่อเกิดความเข้าใจว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ส่งผลดีต่อตนเองในการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างไร ก็จะก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินการอย่างเต็มที่ และเมื่อความเชื่อมั่นขยายวงกว้างไปสู่คนส่วนมาก การมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดก็จะเกิดประสิทธิผลตามที่กำหนดไว้

3. รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

มงคล จันทร์ส่อง (2544) ได้กำหนดรูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของบุคคลไว้ว่า ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้าน ดังนี้

1) กำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอย่างชัดเจน โดยให้บุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมได้รับทราบว่าทำกิจกรรมนั้น ๆ เพื่ออะไร ซึ่งจะทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ตัดสินใจได้อย่างถูกต้องว่า จะเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่

2) กำหนดกิจกรรมเป้าหมายในการมีส่วนร่วมว่า มีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อให้ผู้เข้าร่วมใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจว่า จะเข้าร่วมกิจกรรม

3) กำหนดบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายในการเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้

วรรณ วรชวานิช (2549) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของบุคคลไว้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง หมายถึง กระบวนการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน โดยเริ่มดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนจนบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

2) การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการในส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นไม่สามารถดำเนินการได้ในทุกประเด็น แต่พบว่า โดยส่วนใหญ่มีบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในเกือบทุกกิจกรรมของสังคม โดยขึ้นอยู่กับความสนใจของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีอิสรภาพ ความเสมอภาค และความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพของการมีส่วนร่วม

ตามแนวคิดของอคิดิน รพีพัฒน์ (2536) ที่ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าจะต้องเข้าร่วมใน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการค้นปัญหาและสาเหตุของประชาชน เนื่องมาจากจะทำให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและสาเหตุของปัญหาอย่างแท้จริง เพราะประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ที่ประสบปัญหาย่อมเข้าใจปัญหาและสาเหตุได้ดีที่สุด

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ ในการกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนควรเป็นผู้เลือกแนวทางในการพัฒนามากกว่าที่จะให้บุคคลภายนอกชุมชนเป็นผู้กำหนดกิจกรรม ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับทรัพยากรและศักยภาพของชุมชน

3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแรงงาน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความผูกพันภายในชุมชน และเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนบำรุงรักษาการดำเนินกิจกรรมให้คงอยู่ตลอดไป

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อให้ชุมชนได้ค้นหาข้อดีและข้อบกพร่องอันเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการปรับปรุงแก้ไขให้การดำเนินกิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

จากแนวคิดของอคิดิน รพีพัฒน์ (2536) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2538) และโคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1977 อ้างถึงใน ธนวัฒน์ คำภีลานนท์, 2550) โดยได้อธิบายรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 4 รูปแบบ ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วย การสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ในด้านต่าง ๆ ประกอบไปด้วยผลประโยชน์ทางด้านวัสดุ ผลประโยชน์ทางสังคม และผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เกี่ยวกับการควบคุมและการตรวจสอบการดำเนินงานทั้งหมด ซึ่งถือเป็นการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นเป็นสิ่งที่ส่งผลให้การดำเนินงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ในทางตรงกันข้ามหากการดำเนินงานขาดการมีส่วนร่วมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลการดำเนินงานนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ หรืออาจต้องใช้เวลา และทรัพยากรต่าง ๆ มากเกินความจำเป็น ทั้งนี้ ในการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วยหลายปัจจัย ซึ่งองค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ได้กล่าวถึงปัจจัยพื้นฐานในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ (ยูพิน ระพีพันธุ์, 2544) ดังนี้

1) ปัจจัยด้านสิ่งจูงใจที่จะให้เข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ทั้งในส่วนของ การเข้าร่วมในรูปแบบแรงงาน ทรัพยากร หรืออื่น ๆ ซึ่งมีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ (1) การมองเห็นว่า ตนเองได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ทำไป และ (2) การได้รับคำบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรม

2) ปัจจัยเกี่ยวกับโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม ถึงแม้ว่าคนส่วนใหญ่จะเห็นประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมแต่อาจตัดสินใจไม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเนื่องจากไม่เห็นช่องทางของการมีส่วนร่วม เพราะรูปแบบของการมีส่วนร่วมไม่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบ และแบบแผน เป็นต้น ดังนั้น จึงควรสร้างปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งควรมีลักษณะ ดังนี้

2.1) เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้

2.2) ควรกำหนดเวลาที่แน่ชัด เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้

2.3) กำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

3) ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยส่วนใหญ่กิจกรรมที่มีการส่งเสริมให้กับชุมชน ประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วม แต่ไม่สามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ หรือผลประโยชน์ของกิจกรรม เนื่องจากการดำเนินงานทั้งหมดถูกกระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ

แนวคิดเกี่ยวกับธนาคารข้าว

ตามแนวทางปฏิบัติของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมธนาคารข้าว ได้อธิบายสาระสำคัญไว้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2524) ดังนี้

1. ความหมายของธนาคารข้าว

“ธนาคารข้าว” หมายถึง กิจกรรมการบริการด้านการให้ข้าว เพื่อการบริโภค หรือทำพันธุ์ โดยอาจให้เปล่า ให้ยืม (ไม่คิดดอกเบี้ย) หรือให้กู้ (คิดดอกเบี้ย)

2. วัตถุประสงค์ของธนาคารข้าว

2.1 ส่งเสริมประชาชนให้สำนึกในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และให้ผู้มีฐานะดีได้มีส่วนร่วมช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้ยากจน

2.2 ช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาชนผู้ยากจน โดยการให้เปล่า แลกแรงงาน ให้ยืม (ไม่คิดดอกเบี้ย) และให้กู้ (คิดดอกเบี้ย) ข้าวไปบริโภคและทำพันธุ์ในฤดูกาลทำนา

2.3 เพื่อช่วยเหลือลดหนี้สินของชาวนาชาวไร่ที่มีอยู่กับภาคเอกชนและภาครัฐบาล

2.4 ดำเนินการโดยไม่แสวงหาผลกำไรและไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์

3. การดำเนินงานของธนาคารข้าว

3.1 ข้าวของธนาคารให้เก็บไว้ที่ยุ้งฉางที่สร้างขึ้นเป็นส่วนกลาง หรือจะฝากไว้ตามฉางของผู้นำหรือผู้บริจาคในกรณีที่ยังไม่สามารถบรรจุได้ โดยคำนึงถึงความสะดวกในการขนส่งและทำบัญชีรับ - จ่ายให้เรียบร้อย

3.2 ให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมของธนาคารข้าว และกิจกรรมยุ้งฉางโดยคณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวขึ้นเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานขึ้นตรงต่อคณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

3.3 หากท้องที่ใดไม่มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต แต่มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นแล้ว ให้คณะกรรมการสภาตำบลแต่งตั้งคณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวขึ้นดำเนินการขึ้นตรงต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการสภาตำบล ตามลำดับ หากภายหลังได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นแล้ว ให้คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวรับผิดชอบขึ้นตรงต่อคณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

3.4 ให้นำเงินกองทุนที่มีผู้บริจาค จัดซื้อข้าวใส่ฉางข้าว หากยังมีเหลือให้นำฝากธนาคารกรุงไทยในบัญชีสะสมทรัพย์ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และจัดทำบัญชียอดเงินไว้ต่างหาก ในกรณีไม่มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตให้ฝากไว้ในนามของคณะกรรมการสภาตำบลเป็นบัญชีสะสมทรัพย์

3.5 ผลกำไรที่ได้จากดอกเบี๋ยจะนำมาแบ่งกันไม่ได้ แต่ต้องเก็บไว้เป็นกองทุนซื้อข้าว การดำเนินงานกิจกรรมของธนาคารข้าว

3.6 เมื่อได้ดำเนินกิจกรรมธนาคารไปจนประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล พ้นจากความทุกข์ยาก และไม่จำเป็นต้องส่งเคราะห์ต่อไป ให้นำเงินกองทุนไปดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล ตามมติของคณะกรรมการสภาตำบลโดยการปรึกษากับคณะกรรมการหมู่บ้าน

4. ทุนดำเนินการของธนาคารข้าว

4.1 รับบริจาคข้าวสารและข้าวเปลือกจากประชาชน ข้าราชการ และองค์กรต่าง ๆ

4.2 จัดทำบุญทอดผ้าป่าข้าวเปลือกตามประเพณีโบราณที่เคยปฏิบัติกันมา

4.3 จัดทำโครงการของงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การสาธารณกุศลต่าง ๆ เช่น สโมสรโรตารี

4.4 รับฝากข้าวจากผู้ที่มีจิตศรัทธาโดยคิดหรือไม่คิดดอกเบี้ยให้ผู้ฝากตามแต่จะตกลงกัน

4.5 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จ่ายเงินบางส่วนโดยไม่คิดดอกเบี้ยมาเป็นทุนสำรองซื้อข้าว และเมื่อดำเนินการไปแล้วมีเงินทุนเพียงพอก็ใช้เงินสำรองคืนแก่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจะใช้เงินทุนสาธารณะมาบริจาคให้ธนาคารข้าวก็ได้

4.6 นำผลประโยชน์ที่ได้รับจากการให้กู้ข้าวมาใช้เป็นทุนดำเนินการในการจัดเก็บดูแลรักษาในฉาง และให้ผู้ขาดแคลนข้าวได้ขอข้าวไปบริโภคโดยไม่คิดดอกเบี้ย หรือโดยการแลกแรงงาน หรือนำไปบริโภคหรือทำพันธุ์ แล้วส่งใช้คืน จะโดยไม่มีดอกเบี้ยหรือมีดอกเบี้ยก็ได้ แล้วแต่ฐานะของผู้กู้ ซึ่งกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจะเป็นผู้พิจารณานำเสนอคณะกรรมการหมู่บ้าน และคณะกรรมการสภาตำบล

5. คณะกรรมการดำเนินงานธนาคารข้าว

5.1 ในกรณีที่ตำบลยังไม่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ๆ แต่ได้จัดสร้างฉางเพื่อเก็บข้าวไว้ดำเนินการ กิจกรรมธนาคารข้าวแล้วให้ดำเนินการ ดังนี้

5.1.1 ให้คณะกรรมการสภาตำบล จัดตั้งคณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวขึ้น ประกอบด้วย ตัวแทนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลรับผิดชอบดำเนินงานธนาคารข้าว การดำเนินงานใด ๆ ให้ขึ้นตรงต่อคณะกรรมการสภาตำบลโดยตรง

5.1.2 การอนุมัติให้กระทำการใด ๆ คณะกรรมการธนาคารข้าวปรึกษาหารือกับ คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อขอความเห็นชอบและเสนอขออนุมัติจากคณะกรรมการสภาตำบล

5.1.3 ในกิจกรรมธนาคารข้าว การที่คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวพิจารณาว่า การให้ช่วยเหลือทั้งทางด้านการสงเคราะห์ (ฟรี) ให้ยืม (ไม่มีดอกเบี้ย) หรือการให้กู้ (มีดอกเบี้ย) ข้าว แก่ผู้ใด หากเป็นคนในหมู่บ้านที่ฉางข้าวตั้งอยู่ ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้อนุมัติแล้วแจ้ง คณะกรรมการสภาตำบลเพื่อทราบ

5.1.4 ถ้าหากพิจารณาให้การช่วยเหลือแก่บุคคลที่อยู่ต่างหมู่บ้านที่ฉวางข้าวตั้งอยู่ หรือต่างตำบล หรือมาจากที่อื่น ให้คณะกรรมการสภาตำบลพิจารณาอนุมัติด้วย

ภายหลังได้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้น จึงให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเข้ารับผิดชอบเรื่องกิจกรรมของธนาคารข้าว และหากสามารถขยายกิจกรรมออกไปเป็นกิจกรรมยั้งฉวางและดำเนินการเพื่อการค้าก็ให้กระทำได้ โดยคณะกรรมการธนาคารข้าวที่ได้แต่งตั้งไว้แล้วรับผิดชอบกิจกรรมยั้งฉวาง และดำเนินการทุกขั้นตอนตามข้อ 5.2

5.2 ในกรณีที่ตำบลนั้นมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว ให้ดำเนินการ ดังนี้

5.2.1 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงาน โดยตั้งคณะกรรมการจัดการธนาคารข้าว หรือยั้งฉวางขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย ตัวแทนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลทำหน้าที่เป็น “คณะจัดการ” เรื่องธนาคารข้าวหรือยั้งฉวาง

5.2.2 การอนุมัติให้กระทำการใด ๆ คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวต้องเสนอขออนุมัติจากคณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

5.2.3 ในกิจกรรมธนาคารข้าว การที่คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวพิจารณาว่าจะให้การสงเคราะห์ (ฟรี) ให้ยืม (ไม่มีดอกเบี้ย) หรือการให้กู้ (มีดอกเบี้ย) ข้าวแก่ผู้ใดแล้ว ให้นำเสนอคณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจะต้องประชุมหารือกับคณะกรรมการหมู่บ้านที่ผู้ขอรับบริการธนาคารข้าวมีบ้านเรือนตั้งอยู่ ถ้าหากให้แก่บุคคลอยู่ต่างตำบลหรือมาจากที่อื่น ต้องให้คณะกรรมการสภาตำบลพิจารณาอนุมัติด้วย

6. การเงินของธนาคารข้าว

6.1 ในกรณีที่ยังไม่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

6.1.1 ให้คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวเป็นผู้ดำเนินการนำเงินทุนหมุนเวียน หรือเงินทุนอื่น ๆ ไปดำเนินการซื้อข้าว โดยต้องได้รับจากคณะกรรมการสภาตำบล

6.1.2 ทุนที่เหลือให้นำฝากธนาคารกรุงไทยในบัญชีสะสมทรัพย์ของคณะกรรมการสภาตำบล โดยมีการรับผิดชอบ 3 คน คือ ประธานกรรมการสภาตำบล และคณะกรรมการธนาคารข้าวอีก 2 คน

6.1.3 การอนุมัติให้ดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวกับการเงินต้องเสนอขออนุมัติต่อคณะกรรมการสภาตำบลทุกครั้ง

6.2 ในกรณีที่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว

6.2.1 ให้คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวเป็นผู้ดำเนินการนำเงินทุนหมุนเวียน หรือเงินทุนอื่น ๆ ไปดำเนินการซื้อข้าวโดยต้องได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์

6.2.2 เงินที่เหลือในการนำฝากธนาคารกรุงไทย โดยให้กรรมการผู้รับผิดชอบนำเงินฝากและเบิกจ่ายเงินจากธนาคารของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นผู้นำฝาก โดยฝากไว้ในบัญชีสะสมทรัพย์ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และให้จัดทำบัญชีแยกไว้ต่างหาก

6.2.3 การอนุมัติให้ดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวกับการเงินต้องเสนอขออนุมัติจากคณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตทุกครั้ง

7. การแก้ไขเปลี่ยนแปลงระเบียบต่าง ๆ ของธนาคารข้าว

การแก้ไขระเบียบควรเป็นเรื่องของคณะกรรมการสภาตำบลในกรณีที่ยังไม่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และให้เป็นเรื่องของคณะกรรมการบริหารของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในกรณีที่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว และเสนอคณะกรรมการสภาตำบลเพื่อทราบ

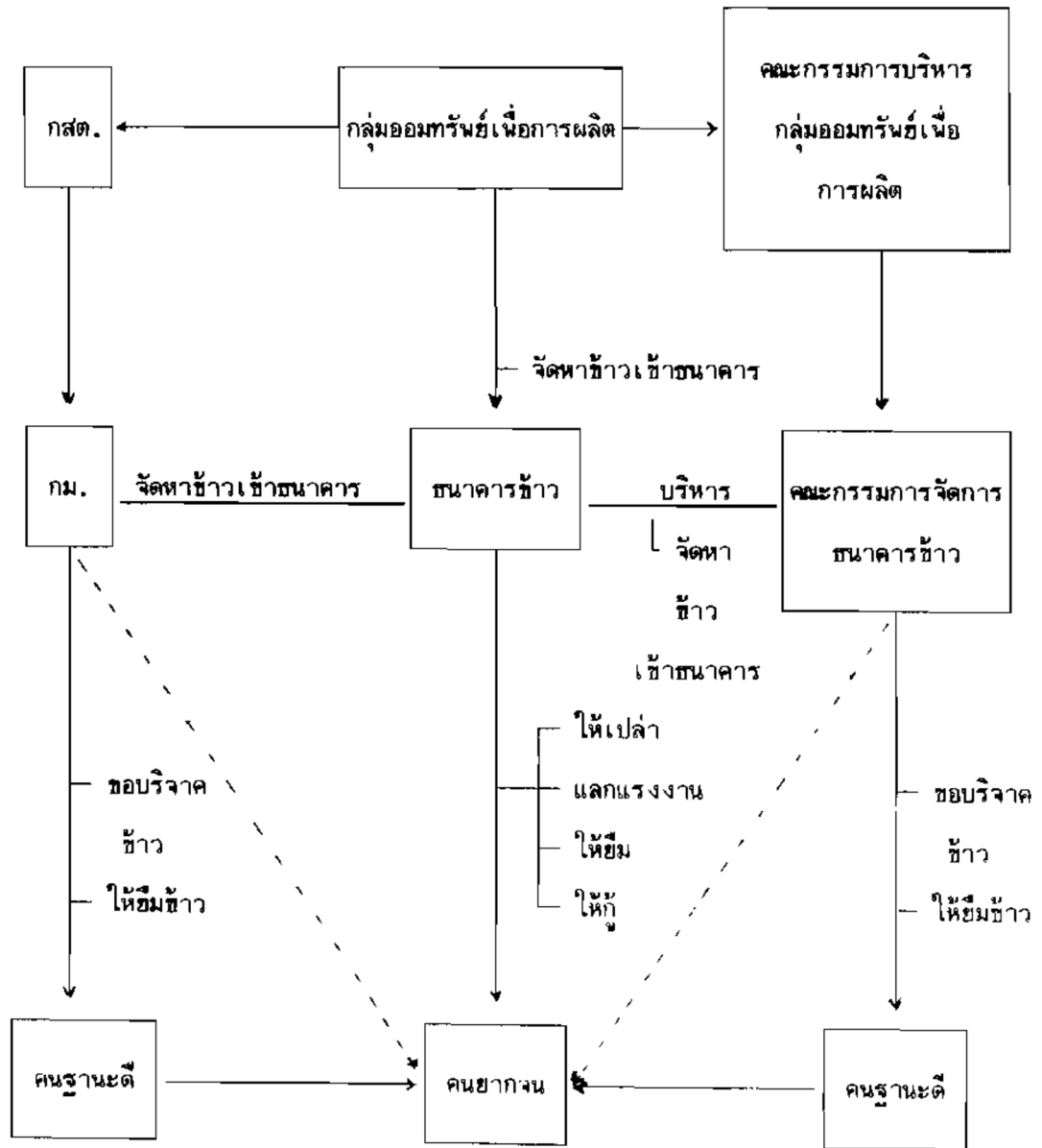
8. ผู้รับผิดชอบการดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบควรเป็นประธานกรรมการสภาตำบล ในกรณีที่ยังไม่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และควรเป็นประธานกรรมการบริหารกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในกรณีที่ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว

9. แนวทางปฏิบัติร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ

9.1 ฉางที่สร้างขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นการเก็บข้าวสะสมไว้ทำกิจกรรมธนาคารข้าว อีกส่วนหนึ่งเก็บข้าวหรือพืชผลอื่นไว้จำหน่ายแบ่งปันผลกำไรในรูปแบบของกิจกรรมอื่นๆ โดยผลกำไรแบ่งปันแก่สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ทุกคนหรือกรณีที่ยังไม่มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ก็ให้แบ่งกันในหมู่ผู้ที่มีทะเบียนอยู่ในกิจกรรมอื่นๆ

9.2 ธนาคารข้างหรืออื่นๆไม่ต้องมีสมาชิกแต่ให้ทำทะเบียนผู้บริจาค ผู้ฝากข้าว และผู้รับบริการจากธนาคารข้าว และในกรณีอื่นๆให้มีทะเบียนผู้ฝากขาย ขายฝาก ขายขาด ในกรณีที่มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว ถือว่าสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตทุกคนเป็นผู้รับผิดชอบธนาคารข้าวและอื่นๆ หรือพืชผลอื่นที่เก็บไว้ในฉางนั้น ๆ

จากแนวคิดเกี่ยวกับธนาคารข้าวดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปรูปแบบการดำเนินงานได้ดังแสดงในภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 การดำเนินกิจกรรมธนาคารข้าว
ที่มา : กรมการพัฒนาชุมชน (2524)

นอกจากนี้ กรมส่งเสริมสหกรณ์ (2559) ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับกิจกรรมของธนาคารข้าวไว้ ดังนี้

1. ธนาคารข้าว หมายถึง การสงเคราะห์และบริการโดยไม่มีสมาชิก
2. กองทุนธนาคารข้าว คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวเป็นผู้ดำเนินการจัดการมาจาก

ภาครัฐและภาคเอกชน

3. กำไรที่เกิดขึ้น ไม่มีการแบ่งปันถือเป็นกองทุนสมทบเรื่อยไป
4. คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าว ประกอบด้วย

- 4.1 ประธาน
- 4.2 รองประธาน
- 4.3 เภรัญญิก
- 4.4 เลขานุการ
- 4.5 ปฏิคม

5. หน้าที่ของคณะกรรมการจัดการธนาคารข้าว

- 5.1 ประชุมกันอย่างน้อย 2 เดือน/ครั้ง
- 5.2 ประชุมใหญ่ประจำปี ๆ ละ 1 ครั้ง
- 5.3 พิจารณาการกู้/ยืม/สงเคราะห์แก่ประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล
- 5.4 ติดตามผลการทำไร่ ทำนา ของผู้กู้/ยืม เมื่อมีปัญหาต้องพิจารณาช่วย
- 5.5 เร่งรัดเก็บข้าวจากผู้กู้/ยืม คืนธนาคารข้าว
- 5.6 ดูแลรักษาข้าวไม่ให้เกิดความเสียหาย
- 5.7 จัดทำบัญชีรับ - จ่ายข้าว
- 5.8 จัดทำบัญชีกำไร - ขาดทุน และงบบุลเพื่อแถลงผลงาน
- 5.9 รายงานผลการดำเนินงานให้อำเภอทราบ
- 5.10 ให้พัฒนาการเป็นผู้แนะนำดูแลคณะกรรมการอย่างใกล้ชิด

6. การสิ้นสุดของกรรมการจัดการธนาคารข้าว

- 6.1 ตาย
- 6.2 ออกตามวาระ
- 6.3 ลาออก หรือย้ายที่อยู่
- 6.4 ความประพฤติเสื่อมเสีย นำความเสียหายต่อกลุ่ม
- 6.5 คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวไม่ไว้วางใจ

7. คุณสมบัติของผู้กู้/ยืม

- 7.1 เป็นผู้ขาดแคลนข้าวบริโภค

- 7.2 มีอาชีพทางการเกษตร
 - 7.3 มีภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 3 เดือน
 - 7.4 มีความประพฤติดี ไม่ดื่มสุราหรือเล่นการพนันเป็นอาจิม
 - 7.5 เป็นผู้คอยช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน
 - 7.6 เป็นผู้ที่สามารถชำระข้าวคั้น หรือคิดเป็นเงินคั้นเมื่อถึงเวลากำหนด
 - 7.7 ผู้กู้/ยืม จะต้องนำข้าวคั้นธนาคารข้าวด้วยตนเอง
8. หลักเกณฑ์การกู้และชำระคั้น
- 8.1 ต้องมีผู้ค้ำประกัน 1 คน
 - 8.2 อัตราดอกเบี้ยเป็นเรื่องของกลุ่มกำหนด
 - 8.3 จำนวนข้าวที่จะให้กู้/ยืม คณะกรรมการจัดการธนาคารข้าวเป็นผู้พิจารณาอนุมัติตามความเหมาะสม
 - 8.4 ผู้กู้/ยืม ต้องชำระคั้นพร้อมดอกเบี้ยตามข้อตกลง
 - 8.5 ถ้าส่งใช้เป็นเงินสดให้คิดราคาท้องถิ่นขณะนั้น
9. ทะเบียนบัญชีต่าง ๆ
- 9.1 ทะเบียนบัญชีผู้บริจาคข้าว และผู้ฝากข้าว
 - 9.2 ทะเบียนบัญชีผู้รับบริการจากธนาคารข้าว
 - 9.3 ทะเบียนบัญชีรับชำระ จากผู้กู้/ยืม

แนวคิดเกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่

ข้าวไร่ หมายถึง สายพันธุ์ข้าวที่สามารถปลูกได้ในสภาพที่ไม่มีน้ำขังและพื้นที่นาไม่มีการทำคันนาเพื่อเก็บกักน้ำ โดยน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกอาศัยเพียงน้ำฝน ซึ่งพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ คือ พื้นที่บริเวณไหล่เขา หรือพื้นที่ที่พ้นจากการท่วมถึงของน้ำ ทั้งนี้ ข้าวไร่จะมีลำต้นสูงเฉลี่ยประมาณ 130 – 150 เซนติเมตร และส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวที่ไวต่อแสง (อรพิน วัฒนเสก, 2547)

การปลูกข้าวไร่ในประเทศไทยมีพื้นที่ที่เหมาะสม คือ บริเวณภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคใต้ของประเทศไทยมีการปลูกแต่มีพื้นที่ไม่มากนัก (อรอนงค์ นัยวิกุล, 2547) ทั้งนี้ ข้าวไร่ที่ปลูกมีทั้งสายพันธุ์ที่เป็นข้าวเหนียวและข้าวเจ้า ซึ่งยังสามารถแบ่งออกเป็นพันธุ์ข้าวเบา ข้าวกลาง และข้าวหนัก โดยจะให้ผลผลิตต่ำกว่าข้าวนาสวน (กองการข้าว, 2522)

จากการรวบรวมข้อมูลของ Chang & Vergara (1975) ที่ได้ทำการสำรวจพันธุ์ข้าวไร่ในระหว่างปี พ.ศ. 2513 – 2516 พบว่า ข้าวไร่มีช่วงอายุการเก็บเกี่ยวระหว่าง 80 – 170 วัน มีความสูงตั้งแต่ 80 – 175 เซนติเมตร ซึ่งข้าวไร่ที่มีความสูงมาก ๆ ได้แก่ พันธุ์ที่ปลูกบนภูเขาของประเทศไทย

ส่วนข้าวไร่จากอาฟริกาและฟิลิปปินส์มีความสูงมากกว่า 150 เซนติเมตร จึงทำให้ได้เปรียบในการแก่งแย่งกับวัชพืช

ลักษณะโดยทั่วไปของข้าวไร่จะมีลำต้นสูง แตกกอน้อย จึงเป็นสาเหตุที่ต้นข้าวมักจะหักโค่นง่ายและทำให้ผลผลิตต่ำ ใบข้าวมีสีเขียวอ่อน กว้าง ยาว และห้อย (Droopy) โดยใบมักมีขนาดใหญ่เป็นสองเท่าของต้นข้าวเตี้ย (Swmidwarf) ช่อดอกและก้านรวงยาว ทำให้สะดวกในการเก็บเกี่ยว โดยทั่วไปจะให้รวงที่ประกอบด้วยเมล็ดที่สมบูรณ์แม้จะอยู่ในสภาพขาดน้ำ มีผลผลิตคงที่ ลักษณะเมล็ดส่วนมากป้อม สั้น คุณภาพปานกลาง แต่มีบางพันธุ์คุณภาพการบริโภคดี นอกจากนี้ ข้าวไร่ส่วนใหญ่ มักมีปริมาณโปรตีนสูง (อรอนงค์ นัยวิกุล, 2547)

2. การปลูกข้าวไร่

สภาพพื้นที่ที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชุดดินที่ 62 คือ เป็นกลุ่มชุดดินที่พบบนพื้นที่ลาดชันสูงมากกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มีการปลูกมากบนพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรชนิดอื่น เพราะเป็นสภาพพื้นที่ที่มีปัญหาการชะล้างพังทลายของดินสูง หากไม่มีมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ถูกต้อง ทั้งนี้ในการปลูกข้าวไร่จำเป็นต้องมีการเตรียมการต่าง ๆ ดังนี้

2.1 การเลือกพื้นที่

พื้นที่ในการปลูกข้าวไร่ไม่มีต้นไม้ใหญ่เนื่องจากจะบดบังแสงแดด และควรอยู่ทิศตะวันออกหรือตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากข้าวจะได้รับแสงแดดได้อย่างเต็มที่ สภาพพื้นที่ไม่ควรเป็นพื้นที่ลาดชันสูง เพราะจะทำให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ซึ่งเป็นสาเหตุของการเสื่อมโทรมของดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

2.2 ลักษณะของดิน

ดินในแต่ละพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่ต่างกันตามลักษณะชนิดของหินต้นกำเนิดดิน ทั้งนี้ ลักษณะดินภูเขา (Latrice soil) จะสภาพความเป็นกรด – ด่างระหว่าง 4.5 - 5.5 มีปริมาณอินทรีย์วัตถุแปรปรวนสูง เนื้อดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วน มีความหนาแน่นต่ำ มีค่าประมาณ 1.0 กรัมต่อลูกบาศก์เซนติเมตร จึงทำให้มีความโปร่งพรุน อัตราการซึมน้ำสูงซึมน้ำได้ไม่นาน

2.3 ปริมาณน้ำฝน

การปลูกข้าวไร่จะอาศัยแหล่งน้ำฝนเพียงอย่างเดียวซึ่งมีปริมาณเพียงพอ โดยจะทำการปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม มีปริมาณฝนเฉลี่ย 150 – 400 มิลลิเมตรต่อเดือน ซึ่งในเดือนสิงหาคมจะมีปริมาณน้ำฝนสูงที่สุด และจะหมดลงในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงการเก็บเกี่ยวข้าว

2.4 การเตรียมดิน

การเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวไร่ใช้วิธีการเช่นเดียวกับการเตรียมพื้นที่เพื่อปลูกพืชไร่ชนิดอื่น ซึ่งเริ่มโดยการไถวัชพืชในช่วงเดือนมีนาคมหรือเมษายน และเมื่อฝนตกแล้วดินเริ่มอ่อนตัวลง ก็ทำการขุดพลิกดินหรือไถพลิกดินลึกประมาณ 5 – 6 นิ้ว ตากทิ้งไว้ 7 – 8 วัน หลังจากนั้นไถพรวนอีก 1 – 2 ครั้ง ถือเป็นกรย่อยดินพร้อมเก็บเศษวัชพืชออกจากแปลง

2.5 การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว

เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ในการปลูกควรเป็นเมล็ดที่สมบูรณ์ปราศจากเชื้อโรค ซึ่งเกษตรกรควรคัดเลือกเมล็ดพันธุ์เอง โดยการคัดเลือกจากรวงที่ดี มีลักษณะตรงตามสายพันธุ์ และควรมีวิธีการเก็บรักษาพันธุ์ข้าวที่ถูกต้อง แต่หากเมล็ดพันธุ์ข้าวได้จากการซื้อ ควรคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ลีบและเสียหายทิ้งไป และก่อนการนำไปปลูกควรมีการทดสอบความงอกเพื่อให้ใช้ปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่พอดีกับพื้นที่ปลูก

3. วิธีการปลูกข้าวไร่

ขั้นตอนการปลูกข้าวไร่จะเริ่มหลังจากได้เตรียมดินเสร็จเรียบร้อยแล้ว ซึ่งการปลูกข้าวไร่เป็นการปลูกด้วยวิธีการ Directs seeding หรือการปลูกเมล็ดข้าวแห้งลงบนดิน มีทั้งหมด 3 รูปแบบ ดังนี้

3.1 การปลูกเป็นหลุม (Drilling)

การปลูกเป็นหลุมโดยการใช้ไม้ปลายแหลมกระทุ้งดินให้เป็นหลุมเล็ก ๆ ประมาณ 2 – 3 เซนติเมตร ที่ระยะห่างระหว่างต้นและแถวประมาณ 25 – 30 เซนติเมตร แล้วนำเมล็ดข้าวมาหยอดในหลุม ๆ ละประมาณ 5 – 8 เมล็ด ซึ่งหากพื้นที่ปลูกมีความลาดชันไม่ควรกลบหลุมเพราะทำให้ดินกลบหลุมปลูกแน่นเกินไปเมื่อมีฝนตก แต่หากพื้นที่มีความลาดชันน้อยกว่า 5 องศา ทำให้การกลบหลุมหยอดโดยการใช้กิ่งไม้ผ่านหลุม ซึ่งจะใช้เมล็ดพันธุ์ไร่ละ 6 – 8 กิโลกรัม วิธีการปลูกโดยวิธีนี้เป็นวิธีการที่นิยมมากที่สุด เพราะง่ายต่อการจัดการวัชพืชและการดูแล การปลูกโดยวิธีการหยอดเป็นหลุมเป็นวิธีการที่เกษตรกรนิยมใช้มากที่สุด เนื่องจากง่ายต่อการกำจัดวัชพืชและการดูแลรักษา

3.2 การปลูกแบบโรยเป็นแถว (Row drilling)

การปลูกข้าวไร่ด้วยวิธีนี้ต้องอาศัยการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกอย่างประณีต เพื่อให้หน้าดินสม่ำเสมอ หลังจากนั้นใช้ไม้หรือคราดขีดเป็นร่อง ที่มีระยะห่างแต่ละร่องหรือแถวประมาณ 25 -30 เซนติเมตร หลังจากนั้นทำการโรยเมล็ดข้าวโดยทันทีอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เมล็ดข้าวที่งอกไม่กระจุกตัวหนาแน่นที่ใดที่หนึ่ง ทั้งนี้ หากพื้นที่มีความลาดชันควรทำร่องขวางความลาดชัน เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดินเมื่อฝนตก การปลูกด้วยวิธีนี้จะใช้เมล็ดพันธุ์ไร่ละ 10 – 15 กิโลกรัม

3.3 การปลูกแบบหว่าน (Broadcasting)

วิธีการปลูกแบบหว่านเหมาะกับพื้นที่ที่มีความลาดชันน้อยหรือที่ราบ ซึ่งการเตรียมดินนั้นควรสับดินให้ละเอียดหรือเป็นก้อนเล็ก ๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร แล้วปรับหน้าดินให้สม่ำเสมอ หลังจากหว่านเมล็ดข้าวลงไปควรคราดหรือกลบเมล็ดข้าวหลังหว่านเพื่อให้เมล็ดข้าว

ได้รับความชื้นจากดิน และเพื่อป้องกันนกและแมลงศัตรูข้าว แต่ก่อนหว่านเมล็ดข้าวควรนำเมล็ดพันธุ์ข้าวแช่น้ำประมาณ 12 ชั่วโมงผึ่งลมให้หมาดแล้วนำไปหยอด ซึ่งจะช่วยให้ข้าวงอกเร็ว ออกดอกเร็วกว่าการหยอดเมล็ดข้าวแห้ง 2-3 วัน และให้ผลผลิตสูง การปลูกวิธีนี้ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวประมาณไร่ละ 15 กิโลกรัม

4. รายชื่อพันธุ์ข้าวกะเหรียง

จากการรวบรวมพันธุ์ข้าวกะเหรียง โดยสำนักคุ้มครองพันธุ์พืชแห่งชาติ ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร (2543) พบว่า มีทั้งหมด 30 สายพันธุ์ ในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี สุพรรณบุรี และอุทัยธานี รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 รายชื่อพันธุ์ข้าวของชาวเผ่ากะเหรียง

ลำดับที่	หมายเลข	ชื่อพันธุ์	อำเภอ	จังหวัด
1	21323	ป้อเขย่น่า	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
2	21291	อายุโวเหมย	บ้านไร่	อุทัยธานี
3	21292	ป้อตันเตี้ย	บ้านไร่	อุทัยธานี
4	21293	อายุเซอ	บ้านไร่	อุทัยธานี
5	21294	ป้อบอง	บ้านไร่	อุทัยธานี
6	21295	อายุกี	บ้านไร่	อุทัยธานี
7	21296	ตาแหวน	บ้านไร่	อุทัยธานี
8	21297	อายุแจ๋ย	บ้านไร่	อุทัยธานี
9	21298	ป้อตันเตี้ยอัว	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
10	21299	ป้อตันเตี้ยบอง	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
11	21300	ป้อตันเตี้ยผ่าดู่	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
12	21301	อายุโว	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
13	21302	ป้อตันเตี้ยก้วยนุ	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
14	21303	ป้อเสียว	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
15	21304	อายุกี	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
16	21305	ป้อบองทอง	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
17	21306	อายุโว	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
18	21307	ป้อแล้ว	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ลำดับที่	หมายเลข	ชื่อพันธุ์	อำเภอ	จังหวัด
19	21308	อายุข้าวเผ่	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
20	21309	ป้ออ้ว	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
21	21310	ป้อบ่องหม่อง	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
22	21311	ป้อตันเตี้ย	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
23	21312	ป้อตันเตี้ย	ศรีสวัสดิ์	กาญจนบุรี
24	21313	ป้อบองจี	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
25	21314	ป้อทอง	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
26	21315	ป้อเหนือเมือ	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
27	21316	อายุโ้ว	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
28	21320	อายุข้าวเผ่	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
29	21321	ตันเตี้ยก้วยนุ	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี
30	21322	ป้อบอง	ด่านช้าง	สุพรรณบุรี

ที่มา : กรมวิชาการเกษตร (2543)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นวลละออง อรรถรังสรรค์ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพบริบทชุมชน/สถานการณ์ ปัญหา และผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหินปูน (2) ศึกษาความเป็นมา และระบบการบริหารจัดการธนาคารข้าวของชุมชนบ้านหินปูน และ (3) ศึกษากระบวนการลดต้นทุนในการผลิตข้าวที่เหมาะสมของชุมชนบ้านหินปูน โดยใช้เครื่องมือเป็นแบบสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มที่ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ชาวบ้าน นักวิชาการ นักศึกษา และชุมชนบ้านหินปูน ตำบลเขาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผลการวิจัย พบว่า ชุมชนมีกระบวนการค้นคิดด้วยตนเอง เมื่อมีทีมวิจัยหรือวิทยากรที่มาให้ห้องค์ความรู้หรือให้คำแนะนำ ทีมวิจัยชาวบ้านสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดได้ด้วยตนเอง ในแง่ของการมีส่วนร่วม มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมชาวบ้านไม่ค่อยกล้านำเสนอความคิดเห็น แต่ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านประมาณร้อยละ 70 เข้ามามีส่วนร่วมและสามารถเสนอความคิดมากขึ้น ทำให้เห็นพัฒนาการด้านความคิดของสมาชิกกลุ่ม ในส่วนของการดำเนินการธนาคารข้าว

คณะกรรมการธนาคาร ฯ และชาวบ้านได้ร่วมมือกันแก้ไข เช่น ปัญหาคุณภาพข้าวที่สมาชิกยืมไปแล้วนำกลับมาคืน แต่มีคุณภาพของข้าวที่คืนไม่เหมาะสมที่จะใช้ทำพันธุ์ ทางกลุ่มได้แก้ไขโดยการขายข้าวเก็บเป็นเงินเพื่อนำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ ซึ่งจะช่วยให้ข้าวที่ใช้คืนธนาคาร ฯ กลับมาเป็นข้าวที่มีคุณภาพ

สฤณี ไสยโสภณ และวิทยา สุจริตธรรักษ์ (2525) ได้ศึกษาโครงการธนาคารข้าวของอำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลทำให้การจัดตั้งและการดำเนินการของโครงการธนาคารข้าวประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ตลอดจนวิเคราะห์ผลจากการนำโครงการมาใช้ในการปฏิบัติว่ามีอุปสรรคและปัญหาประการใดบ้าง อันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การปรับปรุงโครงการธนาคารข้าวให้มีประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จากการศึกษาวิจัย พบว่า โครงการธนาคารข้าวได้รับการยอมรับและเห็นความสำคัญจากชาวบ้านส่วนใหญ่ ความสำเร็จหรือไม่สำเร็จของธนาคารข้าวมีผลจากปัจจัยต่าง ๆ คือ บทบาทของข้าราชการในการจัดตั้งและสนับสนุนโครงการ ความสามารถของผู้นำในท้องถิ่น ลักษณะการทำงานของกรรมการธนาคารข้าวและการสนับสนุนของชาวบ้าน สำหรับปัญหาและอุปสรรคพบว่า เกิดจากลักษณะการจัดตั้งธนาคารข้าวของข้าราชการที่ไม่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ปัญหาเรื่องความพร้อมของชาวบ้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพการเมืองภายในหมู่บ้าน ปัญหาการทำงานของผู้นำท้องถิ่นที่ขาดความสามารถและการเอาใจใส่ในการทำงาน ปัญหาการขัดแย้งภายในหมู่กรรมการธนาคารข้าวเอง และอุปสรรคจากชาวบ้านบางส่วน โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีฐานะดีไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร แนวทางแก้ไขปัญหา คือ การปรับนโยบาย การสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากรัฐบาล การจัดฝึกอบรม การจัดอัตรากำลัง การประสานงาน การติดตามผลและประเมินผล ส่วนการแก้ไขในระดับหมู่บ้านทำได้โดยการฝึกอบรม การปรับปรุงการทำงานของผู้นำและกรรมการ การพบปะและการประชุมร่วมกันของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ และการเลือกตั้งกรรมการเป็นระยะ เป็นต้น อนึ่ง โครงการธนาคารข้าวยังขาดความเหมาะสมในเรื่องการจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ที่สำคัญในพื้นที่ที่มีปัญหาด้านเศรษฐกิจภายในหมู่บ้าน ควรมีการศึกษาและเลือกสรรโครงการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของชาวบ้านเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงควรจัดตั้งธนาคารข้าวในพื้นที่ที่มีปัจจัยต่าง ๆ ในการดำเนินงานพร้อม เพื่อให้โครงการธนาคารข้าวมีโอกาสประสบความสำเร็จและเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านอย่างแท้จริง

เมตตา สินยุบุตร (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) ศึกษากรณีหมู่ที่ 4 ตำบลบ้านร่ม อำเภอน้ำเหือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) ของประชาชนจำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ บทบาทในสังคม และความเชื่อศรัทธาในโครงการ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ คือ

ประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ 4 ตำบลบ้านร่ม กลุ่มตัวอย่างจำนวน 175 คน ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) ในด้านการร่วมคิดหาแนวทางดำเนินการ ด้านการร่วมตัดสินใจ ด้านการเข้าร่วม ดำเนินการและการได้รับประโยชน์จากการดำเนินการ ทุกด้านภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผลการทดสอบสมมติฐาน สรุปได้ว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ ที่แตกต่างกันไม่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) แต่รายได้ บทบาทในสังคม และความเชื่อศรัทธาในโครงการ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ 4 ตำบลบ้านร่ม อำเภอกำแพง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จารุณี พันธุ์เสงี่ยม (2550) ได้ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสมาชิกชุมชนร่วมจิตร่วมใจ จังหวัดกระบี่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนร่วมจิตร่วมใจในการพัฒนาชุมชน และเพื่อศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่มีผลต่อการเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของสมาชิกชุมชนร่วมจิตร่วมใจ ผลการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของกลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย = 2.66) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการอยู่ในระดับสูง และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการประเมินผล มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เนื่องจากการทำงานพัฒนาชุมชนผู้ที่ทำงานด้านนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละและอดทนอย่างสูง เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน แต่ในสภาพความเป็นจริงของสังคมทุกวันนี้ การดำรงชีพต้องใช้เงินเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารของใช้จำเป็นต่าง ๆ ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง และสมรสแล้วนั้นก็เป็นผู้ที่มีเวลาค่อนข้างจำกัด ทำให้การสละเวลาทำงานเพื่อชุมชนกลายเป็นปัญหาที่สำคัญเพิ่มขึ้นรวมทั้งการขาดงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาชุมชน การไม่มีกฎหมายรองรับอำนาจหน้าที่ของประชาชนที่เข้าร่วมพัฒนาชุมชน ขาดความสนใจจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในการสนับสนุนแผนการกระจายอำนาจอย่างจริงจังจึงทำให้การพัฒนาชุมชนไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น หากต้องการให้มีการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเพิ่มสูงขึ้น จำเป็นต้องช่วยกันเร่งรัดแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง และเร่งด่วนเพื่อจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

วุฒินันท์ ไตรยางค์ และคณะ (2558) ได้ศึกษาวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการผลิตข้าวคุณภาพดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเกษตรกรที่ได้ไปรับรอง Q ข้าวและเกษตรกรผู้ปลูกข้าวทั่วไป กลุ่มละ 356 ราย และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร 255 ราย ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2557 ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรที่ได้ไปรับรอง Q ข้าว มีปัญหาในการผลิตข้าวคุณภาพดี คือ ในด้านรถรับจ้างเก็บเกี่ยวหยากร

อัตราค่าจ้างแรงงานสูง และราคาผลผลิตตกต่ำ ส่วนเกษตรกรทั่วไปมีปัญหาในการผลิตข้าวคุณภาพดี คือ ปุ๋ยมีราคาแพง สำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการผลิตข้าวคุณภาพดี พบว่า มีประเด็นที่พึงพอใจน้อยที่สุด คือ ด้านงบประมาณในการทัศนศึกษา ดูงาน และการประชาสัมพันธ์ และผู้วิจัยได้จัดเวทีเสวนาเชิงวิชาการโดยเชิญผู้แทนจากภาคเกษตรกรผู้ปลูกข้าว นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร และสภาเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง 3 กลุ่ม เพื่อให้ผู้ร่วมเวทีเสวนาเชิงวิชาการได้พิจารณาร่วมกัน ได้ข้อสรุปในการส่งเสริมการผลิตข้าวคุณภาพดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน คือ ภาครัฐต้องมีความชัดเจนด้านนโยบาย ควรจัดให้มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ควรเพิ่มงบประมาณและสนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ในการปฏิบัติงานให้เพียงพอและทันสมัย และในประเด็นสำคัญที่สุด คือ ต้องเน้นการพัฒนาระบบตลาด โดยภาครัฐควรร่วมมือกับภาคเอกชนสนับสนุนตลาดข้าวคุณภาพดีแยกออกจากตลาดข้าวทั่วไป เพื่อให้ราคาผลผลิตข้าว GAP สูงกว่าราคาผลผลิตข้าวทั่วไป

ลัดดา วิริยางกูร (2557) ได้ศึกษาการบริหารจัดการสินค้าข้าวต่อความมั่นคงด้านอาหารของประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาระบบบริหารจัดการสินค้าข้าวเพื่อความมั่นคงด้านอาหารของประเทศไทยได้หรือไม่ จากการศึกษา พบว่า สาเหตุของความไม่มั่นคงด้านอาหารของประเทศไทย ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากขาดความตระหนักในการผลิตข้าวที่มีคุณภาพความปลอดภัยที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความมั่นคงด้านอาหารตามหลักสากลของชาวนาส่วนใหญ่ และผลกระทบที่เกิดจากโครงการรับจำนำข้าวในช่วงปี 2554 – 2556 ที่ส่งผลให้ชาวนาไม่พัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตข้าวมีต้นทุนการผลิตสูง และเกิดภาวะความไม่มั่นคงด้านอาหารภายในครัวเรือนของชาวนาที่มีฐานะยากจน เพราะนำผลผลิตข้าวทั้งหมดเข้าโครงการรับจำนำเพราะมีราคาสูงเป็นแรงจูงใจ จำเป็นต้องซื้อข้าวที่มีราคาแพงขึ้นเพื่อบริโภค เป็นการปรับเปลี่ยนไปจากวิถีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานที่มีการปลูกข้าว และเก็บไว้เพื่อการบริโภคภายในครอบครัว หากมีปริมาณเหลือจึงจะจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ เป็นวิถีของการสร้างความมั่นคงด้านอาหารภายในครัวเรือน การปรับเปลี่ยนนี้ส่งผลทำให้เกิดความไม่มั่นคงด้านอาหารโดยตรง ดังนั้น การพัฒนาและปรับปรุงให้ประเทศไทยมีความมั่นคงด้านอาหารอย่างยั่งยืนจะสามารถเกิดขึ้นได้ คือ ต้องพัฒนาและส่งเสริมแนวทางที่จะทำให้ชาวนาสามารถพึ่งพิงตนเอง มีรายได้ที่เหมาะสมจากการทำนา และสามารถประกอบอาชีพทำนาได้อย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

